

DE WERKGROEP MAQUETTE IN AKTIE

Ik moest het even nazoeken, maar het was inderdaad in het vroege voorjaar van 1988 toen we voor de eerste keer met de maquettegroep bij elkaar kwamen. Dat was nog in een tochtig kamer-tje van het (nog niet gerenoveerde) Gooiland-complex, waar we voor het eerst in discussie gingen over de vraag die ons door het bestuur van Albertus Perk gesteld was: kunnen jullie voor het derde lustrum, eind 1990, een maquette van Hilversum in het jaar 1850 maken?

Achteraf gezien hebben we toen de hoeveelheid werk die daar uiteindelijk in zou gaan zitten misschien wel een iets onderschat. Maar daar staat tegenover dat we, zoals we daar zaten, geen van allen al eens een maquette gebouwd hadden. We zaten daar met een groep van zes personen, tw weten Lenie den Breejen, Marius Dekker, Kees van der Horst, Roel Leenders, Ed van Mensch en ondergetekende, maar naarmate we in de tijd vorderden zijn daar allengs meer mensen bijgekomen. En dat was maar goed ook, want anders was die maquette nooit op tijd klaargekomen. Maar in het begin heerste nog de stemming van 'dat doen we dan wel even'.

Aan de slag

Het maken van een maquette is voor een belangrijk deel het maken van keuzes, zeker in het begin. Vanuit praktisch oogpunt (grootte van het dorp versus beschikbare ruimte in het Goois Museum) zijn we uitgegaan van een schaal van 1:350. Ed van Mensch schreef hier al in het vorige nummer van Eigen Perk over. Een dergelijke keus heeft echter verstrekkende gevolgen voor bv. de detaillering van de maquette. Hoogteverschillen vallen bijvoorbeeld weg (wat erg makkelijk is, want je kan dan met een vlakke plaat werken), maar details op een gevel van een huisje worden wel erg klein. We moesten dus op zoek naar een methode om de huisjes te maken die ons in staat stelde om de huisjes (alleen al ruim 500, plus de nodige schuurtjes en hokjes!) voldoende snel en toch gedetailleerd te maken. Het kostte dus enig experimenteren voordat we de goede methode, waarover direct meer, te pakken hadden.

Inmiddels waren we aan de slag gegaan met de kaart van notaris Stolp, die Hilversum in 1850 weergaf. Bovendien hadden we kaarten van 1824 t/m 1960. Het was vanaf het begin de bedoeling om van elk huis dat er in 1850 gestaan had een systeemkaart te maken met alle gegevens over dat huis, inclusief een (eventueel gereconstrueerde) geveltekening, zodat we daarvan konden bouwen. Gegevens over de functie van een gebouw, alsmede het oppervlak en de grondvorm van een gebouw kwamen van de kaart van Stolp, maar hoe het er werkelijk uit heeft gezien moesten we reconstrueren uit alle mogelijke plaatjes uit de topografische atlas van het Goois Museum. Dat betekende een vaak haast eindeloos gepuzzel: vanaf foto's (vaak van rond 1900) terugredeneren of het huis/gebouw er in 1850 al stond (door steeds oudere kaarten met elkaar te vergelijken), en zo ja, of het ook in 1850 al die vorm had.

Dit laatste betekende ook dat we ons bezig moesten gaan houden met de bouwkundige kenmerken van de huizen in 1850, waarbij we veel steun ondervonden van Jelle Postma, die de groep al snel kwam versterken. De huizen in 1850 zagen er wezenlijk anders uit dan de oude

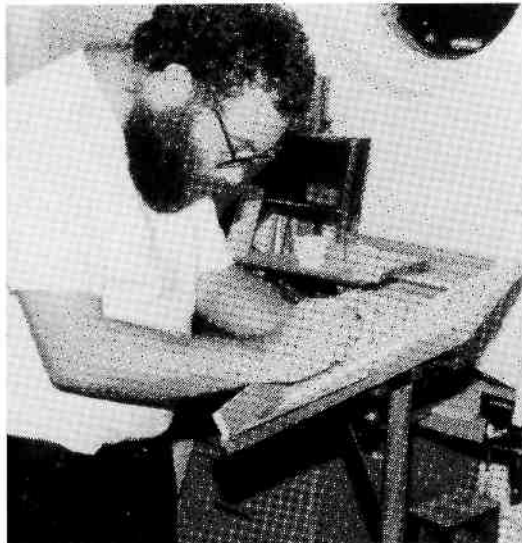
Egbert Pelgrim hield zich o.a. bezig met het op kaart brengen van de nodige gegevens voor de bouwers op schaal.

pandjes die we nu af en toe nog in Hilversum zien staan. Ze hadden bijna allemaal rechte daken, de daken met geknikte dakspanten was toen nog een nieuwigheid die pas op enkele van de nieuwste huizen toegepast was. En ook de roedeverdeling van de ramen was anders dan we nu nog zien: men kon nog niet goed grotere platen glas maken, dus de ramen bestonden uit kleine ruitjes. Allemaal zaken waar we bij het tekenen van de gevels rekening mee moesten houden, wilden we niet al te ver van de werkelijkheid afwijken.

Inmiddels was de groep vanaf het begin 1989 uitgebreid met enkele leden: Jan van Esveld, die zich vooral heeft ingezet om het onderstel van de maquette te ontwerpen en te maken (een niet te verwaarlozen onderdeel van de maquette) en Ed Paets, die al een ruime ervaring had met maquettebouw.

Het systeem

Via experimenteren zijn we gekomen tot een methode om de huisjes te maken. Na enige minder geslaagde proeven zag die er zo uit: we maken/schuren een blokje hout in de vorm van het huis, schilderen de dakbedekking erop, kopiëren de tekening van de gevel, kleuren die en plakken die erop, en klaar is het huisje. Echter, zo eenvoudig als het hier nu staat, was het nog niet. Aan

De 'Verschrikkelijke Sneeuwman' van de houtzaag- en schuurafdeling is hier nog herkenbaar: Kees van der Horst.

een maquette worden zeer speciale eisen gesteld en daar moet je met de keuze van je materialen rekening mee houden. Zo zat er bijvoorbeeld ruim een jaar tussen het maken van het eerste en het laatste huisje en in de tussentijd mochten de gekleurde geveltjes van het eerste huisje niet verbleken, want dan krijg je enorme kleurverschillen. Ook moest de maquette uiteindelijk verlicht kunnen worden met spots en ook dat licht mag geen invloed hebben op de kleuren. Het zoeken was dus naar viltstiften die kleur-echt waren.

Over de kleuren valt nog meer te vertellen. Omdat je op schaal werkt, kan je niet de echte kleuren, d.w.z. de kleuren van de werkelijkheid gebruiken. Dit zou veel te bont worden, juist omdat je op schaal werkt. Om het juist echt te laten lijken moet je dus veel vlakkere kleuren gebruiken. Dit betekende dus zoeken naar de juiste kleuren.

Ook de daken verdienden enige overweging. De keuze van de verfsoort was hier eenvoudig: we kozen voor acrylverf, omdat die gemakkelijk verwerkbaar is, kleurecht en redelijk snel droog. Wat de kleuren betreft hebben we gekozen voor een aantal standaardkleuren: de meeste daken hadden rode dakpannen, omdat die indertijd het goedkoopst waren. We gebruikten dus drie tinten rood (een nieuw dak is veel feller rood dan een oud dak). De oudere boerderijen, met name die van voor de brand van 1766, hadden echter een rieten dak, waarvoor we dus enkele tinten bruin kozen. De huizen van de welgestelden hadden echter meestal een bedekking van donkergrijze pannen (in die tijd een statussymbool!), dus daarvoor kozen we donkergrijs. Ook voor de meeste boerderijen van na 1766 kozen we een donkergrijs dak want de meeste van die boeren konden wel degelijk tot de welgestelden worden gerekend.

Ook de uitvoering van de ramen bleek een probleem. Aanvankelijk wilden we de ramen wit houden, met de roeden daarin zwart getekend. Dit bleek echter nergens naar te lijken en na enig experimenteren (o.a. zwart met witte roeden) bleek grijs met witte roeden het best te voldoen.

Al doende leerden we, en om bij te leren gingen we zelfs op excursie. We hebben in het voorjaar van '89 eens gekeken naar een maquette van Den Bosch. Deze was wel niet op dezelfde

schaal als onze maquette, maar veel van de technieken konden we er toch vanaf kijken. We zijn dus met de hele groep op pad geweest, wat erg gezellig was. Enige minpunt die dag was de bewaakster van bedoelde maquette die ons zelfs niet meende te moeten toestaan er zelfs maar naar te wijzen, laat staan er enige foto's van te maken. Bij haar gedrag waren het de woorden 'Oost-europese heilsstaat' en 'vopo' die je het eerst voor de geest stonden. Vriendelijk was wat anders. Dat laatste kon wel gezegd worden van de medewerking en tips die we kregen van de maquettebouwers van de dienst Stadsontwikkeling van de gemeente en van de NOS/NOB. Het bracht ons weer de nodige stapjes verder.

Geveltjes, geveltjes, geveltjes

Inmiddels waren we in het stadium aangekomen dat er geveltjes getekend moesten worden. Nadat we duizenden tekeningen en foto's doorgeploegd hadden, hadden we een beeld van het uiterlijk van een aantal van de huizen, en konden een goede schatting maken van de huisjes waarvan geen afbeelding meer beschikbaar was. Van die laatste categorie huisjes kon een soort standaardmodel gemaakt worden: afhan-

kelijk van de functie konden we een aardige inschatting maken van hoe het bouwwerk eruit gezien heeft moeten hebben. De ene boerderij zal immers niet zo gek veel verschild hebben van de andere, op de afmetingen na (maar die wisten we nauwkeurig uit de kaart van Stolp). Bovendien werd alles door twee of drie dorpsmismannen gebouwd, die dit op de vanouds bekende wijze deden; zij zullen zich denkkelijk niet bezig hebben gehouden met architectonische experimenten, dus erg veel afwijkende bouwsels zullen er niet hebben gestaan. Niet voor niets schrijft Jan Boerhout ergens in het Gedenboek Hilversum 1924: 'Het dorp was een eenheid'. Veel van de huisjes zijn getekend door Jelle Postma, van huis uit een architect, die daar menig uurtje in heeft gestoken.

Voordat de geveltjes echter getekend konden worden, moest eerst het oppervlak van het huis, c.q. de plattegrond opgemeten worden (met een schuifmaat, op tienden van millimeters nauwkeurig), omgerekend worden naar onze schaal en op de systeemkaart ingetekend. Dit vormde de basis voor verdere verwerking en fabricage van het huisje uit een blokje hout (essehout, want dat is heel vlak te schuren en bevat nauwelijks

De maquette in wording. Het ruwe stratenpatroon rond de Kerkbrink met de nog onvoltooid Grote Kerk.

ongerechtigheden). Verdere verwerking van de gevels gebeurde als boven geschetst met daarbij de aantekening dat de voor- en achtergevels vaak iets boven het dakvlak uitsteken. Dit laatste maakten we na door voor- en achtergevel eerst op een plaatje vliegtuigtriplex te plakken (slechts 0,4 mm dik) en dit vervolgens op maat te knippen en in z'n geheel tegen het blokje aan te plakken.

Het zagen en schuren van de blokjes was overigens ook zo'n klusje waar gemakkelijk te licht over gedacht kan worden. Er moesten ruim 500 huisjes gemaakt worden, meestal met dwarsvleugels (die apart moesten worden gemaakt en later eraan geplakt) en schuurtjes en hokje (idem). Daarnaast waren er vele losse bouwwerkjes als schuren, kippenhokken, loodsjes, etc., vaak niet meer dan enkele millimeters groot, dus al met al staan er al gauw meer dan een 1000 bouwseltjes op de maquette. Deze klus werd in het begin aangepakt door Ed Paets, wiens werk na diens verhuizing naar het verre Drente over genomen werd door Kees van der Horst. Vooral het schuren (met een houtbewerkingsmachine) was een stoffig werkje en vaak had Kees na een avondje schuren nog het meest weg van de Verschrikkelijke Sneeuwman.

Afwerking

Voor het plakken en knippen van de geveltjes,

Mevrouw Lenie den Breejen bezig met één van de 'puzzelstukken' van de maquette.

alsmede het maken van de grondplaat en de verdere stoffering (er staan ruim 1200 boompjes op de maquette!) kon de werkgroep rekenen op de bijstand van enkele vrijwilligers van het Goois Museum, waarvan met name Puck Guntenaar en Gerard Teeuwissen hier eervol vermeld dienen te worden voor hun inzet en loyaliteit. Al doende kregen de puzzelstukken waaruit de maquette bestaat steeds verder vorm, waarbij steeds weer keuzes moesten worden gemaakt en problemen opgelost.

Zo was er bijvoorbeeld het planten van de boompjes, gemaakt door de heer Wieringa, een vrijwilliger van het Goois Museum. Op zich erg leuk werk: het planten van boompjes met een boormachine, maar er moest eerst weer nagedacht worden over waar er in Hilversum in 1850 bomen stonden. Dit was weer typisch zo'n maquettebouwersprobleem: Hilversum was zo ongeveer een zwaar beboste oase, omringd met kale akkervelden, de engen. Maar als we dit ook in de maquette wilden nabootsen zouden we niets meer van de huisjes hebben gezien, want die zouden dan in het groen verdwijnen. We hebben dus voor een compromis gekozen: de brinken (waar veel bomen stonden) werden dus behoorlijk beplant, alsmede de straatweg 's-Graveland-Soestdijk en sommige buitenhuizen. Midden in het centrum, waar de huizen veel dichter op elkaar stonden, hebben we relatief (d.w.z. ten opzichte van de werkelijkheid) weinig bomen neergezet.

De laatste weken

En dan, toch nog onverwacht, begon de tijd te dringen: de laatste weken voor de opening waren aangebroken en het werd tijd dat de boel afkwam. Natuurlijk bleek dat er een aantal dingen nog niet klaar was, dingen die over het hoofd waren gezien, of waar we nog niet aan toe gekomen waren. De traditie van het Goois Museum wil nu eenmaal dat een tentoonstelling altijd op het laatste moment klaar komt, en de maquette vormde geen uitzondering. Op het laatste moment moesten er nog huisjes bijgetekend worden, gezaagd worden, in elkaar gezet, en ga zo maar verder. Een woord van hulde is hier op z'n plaats voor Ed van Mensch en Gerard Teeuwissen, die die laatste weken nauwelijks thuis zijn geweest.

En dan was daar, een week voor dato, het moment dat het onderstel van Jan van Esveld opgesteld werd en dat alle losse stukken op hun plaats begonnen te vallen. En dan pas begon het geheel te groeien tot een totaal waaraan we met z'n allen, ieder op zijn eigen gebied en vak-kennis, zo'n twee en een half jaar gewerkt hebben: een maquette van Hilversum anno 1850 als onderdeel van een overzichtstentoonstelling. De laatste huisjes werden nog even rechtgezet, Harry van der Voort sprong nog even in om een aantal buitens aan de 's-Gravelandseweg te maken, hier en daar wordt nog een boompje bijgeplant, andere boompjes rechtgezet. De vermoeidheid gaat een woordje meespreken maar het lukt: op de avond voor de opening is hij dan klaar, klaar voor de viering van het derde lustrum van 'Albertus Perk'.

En als iedereen dan de volgende dag vol bewondering de maquette staat te bekijken en je vraagt je dan af: was het de moeite waard, dan kan het antwoord alleen maar een volmondig Ja zijn.

Egbert Pelgrim

Gerard Teeuwissen hoort bij diegenen die de laatste weken voor de oplevering in feite in het Goois Museum woonden. (Foto's bij dit artikel: CvA)

EXPOSITIE 'HILVERSUM ANNO 1850'

Ter gelegenheid van het derde lustrum van de Historische Kring 'Albertus Perk', vindt in het Goois Museum de tentoonstelling 'Hilversum anno 1850' plaats. Leden van de vereniging hadden een belangrijk aandeel in de realisatie van deze expositie.

Rond 1850 deden zich in het dorp Hilversum ingrijpende veranderingen voor. In het boerendorp waarvan het uiterlijk in vele eeuwen maar weinig was veranderd, kreeg de nijverheid meer en meer de overhand. De mechanisatie van de weverijen liet zichtbaar zijn sporen na: Hilversum werd een industriedorp. In het genoemde jaar werd een begin gemaakt met het bevolkingsregister, waarin alle inwoners staan opgenomen, compleet met naam, voornaam, geboortedatum en -plaats, beroep, godsdienst en burgerlijke staat, wijkletter en huisnummer.

Ook stond de gemeentewet van Thorbecke op stapel, was het onderwijs in beweging en kwam er een postkantoor. De Groest werd bestraat.

Eveneens uit 1850 dateert een nauwkeurige plattegrond van Hilversum. In combinatie met de eerste kadastrale kaart, waarop de plattegrond en de ligging van alle gebouwen nauwkeurig zijn op te meten, valt de situatie anno 1850 te achterhalen. Het was ook de tijd van de fameuze arts doctor Van Hengel en van de notaris Albertus Perk.

In de tentoonstelling zijn een aantal thema's uitgewerkt: de maquette van de bebouwde kom van het dorp, aangevuld met dia's ter toelichting; de kunstenaars in Hilversum; de bevolkingsopbouw; de joodse gemeenschap in de 19de eeuw; het onderwijs; de postgeschiedenis en de arbeiderswoningen in het midden van de 19de eeuw.

De tentoonstelling wordt mede gehouden in het kader van de viering van het 150-jarig bestaan van Noord- en Zuid-Holland. Tot het eind van de tentoonstelling kunnen leden van "Albertus Perk" de publicatie 'Hilversum, Anno 1850' met een kortingskaart afhalen.

De maquette met bijbehorende tentoonstelling is tot 20 januari 1991 te bezichtigen in het Goois Museum. Geopend: dinsdag t/m zondag 12.30-16.30 uur.